

Anglicismer i tysk og russisk – en kontrastiv redegørelse

Indholdsfortegnelse

1. Indledning.....	1
2. Anvendt litteratur.....	2
3. Begrebsdefinitioner.....	3
3.1. Translitteration (se bilag).....	3
3.2. Låneord.....	3
3.3. Anglicisme.....	4
4. Lån i sproghistorisk perspektiv.....	5
4.1. Tysk.....	6
4.2. Russisk.....	7
5. Lån i formal perspektiv.....	8
5.1. Ortografisk.....	8
5.1.1. Tysk.....	8
5.1.2. Russisk.....	9
5.1.2.1. Vokaler.....	10
5.1.2.2. Konsonanter.....	10
5.2. Morfologisk.....	11
5.2.1. Tysk.....	11
5.2.1. Russisk.....	11
5.2.3. Substantiver.....	12
5.2.3.1. Tysk.....	12
5.2.3.2. Russisk.....	13
5.2.4. Adjektiver og adverbier.....	13
5.2.4.1. Tysk.....	14
5.2.4.2. Russisk.....	14
5.2.5. Verber.....	14
5.2.5.1. Tysk.....	14
5.2.5.2. Russisk.....	14
5.3. Syntaktisk.....	15
5.3.1. Tysk.....	15
5.3.2. Russisk.....	15
6. Lån i semantisk perspektiv.....	15
7. Konklusion.....	16
Litteraturhenvisninger.....	18
Bilag – Translitteration	20

1. Indledning

I denne opgave vil jeg kontrastivt redegøre for hvordan anglicismer indgår i russisk og i tysk på form- og betydningsmæssig plan dvs. hvilke forskelle og ligheder der kan konstateres ved lån fra det engelske kildesprog mellem de to målsprog.

Efter begrebsdefinitionerne hvor jeg bl.a. kommer til at beskrive en taksonomi over hvordan sprog låner ord fra hinanden hhv. på hvilke måder og under hvilke omstændigheder et sprog låner ord fra et andet sprog, vil jeg redegøre for indflydelsen af engelsk på sprogene tysk og russisk. Andre sprog indgår her kun hvor det er nødvendigt, fx hvis et ord med oprindelse i et tredje sprog bliver lånt ”ad omveje” via et af det nævnte sprog.

Omfanget af problemfeltet gør en indsnævring af uundgåelig. I denne opgave koncentrerer udelukkende på sprogfænomener som er relevante for skriftsproget, dvs. at jeg vil behandle spørgsmål omkring anglicismernes udtale i de to målsprog kun, hvor disse berører ortografien eller orddannelsen. Grunden til dette er mit ønske om at blive oversætter, hvor udtalesrelaterede problemstillinger kun er af sekundær interesse.

Jeg er dog bevidst om at en tilstrækkelig beskrivelse af den ortografiske integration af anglicismer i det russisk-kyrilliske skriftsystem kun er muligt, hvis der indrages overvejelser af begge sprogs fonetiske systemer. Den latinske og den russisk-kyrilliske alfabet er ikke kongruent, hverken på antallet af grafemer eller på lyd kvaliteten af disse. Derudover er enkelte vokalers udtale i russisk i høj grad afhængig af deres fonetiske omgivelser, som er udgørende for en korrekt translitteration og især transskription.

Først vil jeg koncentrere mig om anglicismer i deres sproghistorisk aspekt, på hvornår, hvordan og på hvilken omfang engelsk påvirkede tysk og russisk i løbet af tiden for at prøve at vise grundene til denne indflydelse.

Derefter vil jeg redegøre for regelmæssigheder og problemer vedrørende låneordenes formal integration til målsprogenes morfologiske og syntaktiske system, og fremstille semantikkens rolle i låneprocessen.

Til sidst vil jeg gøre overvejelser om hvordan mine konstateringer kan bruges til fremtidige, videregående undersøgelser, som kunne være relevant for oversættelse i både teori og praksis.

2. Anvendt litteratur

Jeg prøver i opgaven at inddrage et bredspektret udvalg af forskelligt lingvistisk materiale, som fx grammatiker, håndbøger, monografier, tidsskrifter, specialer og internetkilder, mest på både tysk,

russisk og engelsk. Den russisksprogede værk som jeg arbejder mest med er Aristovas afhandling om anglicismer i det russiske sprog (Aristova 1978), derudover holder opgaven sig til monografierne "In and Out of English, for Better, for Worse" (Anderman og Rogers 2005), "English in Europe" (Görlach 2002b), og festskriften "English in Contact with Other Languages" (Viereck og Bald 1986).

3. Begrebsdefinitioner

3.1. Translitteration (se bilag)

For translitteration af russiske bogstaver bruges i denne opgave, ligesom det Kongelige Bibliotek, det i kontinentaleuropæiske videnskabelige værker mest udbredte mønster *ISO R/9* fra 1968 (se: International System for the Transliteration of Slavic Cyrillic Characters, i: Information Transfer, 1982). Translitterationen efter *Dansk Sprognævns* anbefalinger (Harrit og Krasnova 2005) viser sig utilstrækkelig pga. flere tvetydigheder og undladelser (så det ikke er muligt at translitterere frem og tilbage). Yderligere vil jeg gøre opmærksom på, at i den engelsksprogede sekundærlitteratur bruges translitteration efter enten *British Standard* (Ritter 2003) eller *Library of Congress* (Barry 1997), og at translitterationerne derfor kan afvige fra dem som findes i denne opgave.

Mens denne første definition af translitteration er relateret til hvilken gengivelsesstandard af russiske ord bruges her i opgaven, vil der, nedenfor i redegørelsen omkring anglicismernes ortografiske tilpasning til russisk, igen være tale om translitteration, den gang dog vedrørende beskrivelsen af lån til russisk. Dette problemfelt er adskilt af ovennævnte "tekniske" side i opgaven, da det beskriver en (ikke-standardiseret) lingvistisk fænomen ved lån, der betragtes som genstand til redegørelsen.

3.2. Låneord

Sprogkontakt sker mest ved lån af form og/eller (dele af) et given ords indhold. Lån kan klassificeres på et kontinuum af tre stadier:

1. ikke adapteret og ikke (endnu) del af målsproget (fremmedord);
2. ord som ser fremmed ud eller er kun delvist adapteret (ord som befinder sig i låneprocessen);
3. fuldstændig gennemført assimilation (låneord).

Der findes forskellige muligheder for at gengive en ny sproglig koncept i målsproget:

1. bevarelse

1. fuldstændig bevarelse – der sker ingen ændringer på formen, ingen grammatisk assimilation. På tysk og russisk er dette aldrig tilfældet (se 3.3);
2. adaptation – Dele af et engelsk ords form overtages mens de andre dele tilpasses morfologisk, kildesprogets form bibeholdes under grammatisk adaptation med mindre ortografiske og fonetiske tilpasninger.

2. erstatning

Et lån tilpasses på grundlag af målsprogets egne ressourcer:

1. kalkering (oversættelseslån) - Der bruges målsprogets morfologiske inventar for at gengive det engelske kildeords morfologiske struktur. Nogle gange oversættes kun en del af ordet, mens den anden del beholder den engelske form (blandning / semi-calque);
2. dannelse – Et formelt nyt ord i målsproget, som dannes på grundlag af et engelsk ords semantik;
3. semantisk lån – et i målsproget allerede eksisterende ord overtager et engelsk ords betydning (mest konnotativt).

3. pseudolån

Begrebet pseudolån (eller *faux ami*) betegner et nyt ord i målsproget, der formalt ligner et engelsk ord, men som ikke findes på engelsk (Anderman og Rogers 2005, 124f). Der kan skelnes mellem følgende typer:

1. leksikalt pseudolån – en kombination af engelske morfemer som danner et nyt ord i målsproget, som ikke findes på engelsk;
2. morfologisk pseudolån – fx udladelse/tilføjelse af engelske morfemer, eller komposition af nye ord vha. kombination af engelske og tyske/russiske komponenter;
3. semantisk pseudolån – en anglicisme udvikler i målsproget en denotation eller konnotation som er ikke eksisterende på engelsk.

Nedenfor vil jrg beskæftige mig med pseudolån kun marginalt og anføre nogle som supplement for redegørelsen af lån i semantisk og formal perspektiv.

3.3. Anglicisme

En anglicisme er primært et låneord fra engelsk, som blev assimileret af et anden sprog. Følgende faktorer er nødvendige betingelser for, at et ord fra et givet kildesprog anses som assimileret til målsproget og dermed som låneord (Aristova 1978):

1. overførelse af fremmedordet vha. målsprogets egne ortografiske og fonetiske midler;
2. ordets tilordning under målsprogets grammatiske klasser og kategorier;
3. fonetisk assimilation;
4. grammatisk assimilation;
5. orddannelsesaktivitet;
6. semantisk assimilation;
7. regulær brug af ordet.

Når en anglicisme er ny og stadigvæk befinder sig i integrationsperioden kan det ske, at den ikke endnu bøjes eller at der (i tysk) er uklarhed om, hvilken køn den hører til (Görlach og Busse 2002, 23; Görlach 2002b, 11/22). Alligevel er formal integration i både det tyske og den russiske bøjningssystem per definition betingelse for at være som anglicisme en fulgyldig medlem af sprogenes inventar. Ordene som ikke går igennem hele integrationsprocessen, anses generelt som fremmedord (foreignism), både set fra en videnskabelig vinkel og i sprogbrugernes opfattelse.

Begrebet *anglicisme* er dog ikke begrænset til lån af et ords form, men omfatter på leksikalsk plan også tyske komposita og adjektiviserede substantiver som deres russiske modstykke, desuden fraser og fraseologismer; derudover et sprogs samtlige fænomener, som kan føres tilbage til sprogkontakt med engelsk, på ortografisk, fonetisk, morfologisk, semantisk og/eller syntaktisk plan. I denne opgave lægger jeg vægt på beskrivelsen af anglicismers ortografi, deres morfologi og på semantiske lån.

Begrebet anglicisme betegner her fænomenerne som har sin oprindelse i samtlige varieteter af det engelske sprog, jeg vil altså ikke gå nærmere ind på, om en given anglicisme kom fra amerikansk eller britisk engelsk. Dette er i de fleste tilfælde ikke entydigt at afsløre, også fordi mange amerikanismer kom ”ad omveje” over britisk engelsk og omvendt (Görlach og Busse 2002, 14).

4. Lån i sproghistorisk perspektiv

Der findes to overordnede grunde til lån fra andre sprog: den ene er at politisk, økonomisk, kulturel og teknisk forandring gør det nødvendigt, at indføre terminologi i sproget og tilsvarende betegnelser til de nye koncepter som følger med udviklingen. Den anden hovedgrund er at et nyt ord kan have en særlig status som fx ”modern” eller ”eksotisk” og at sprogbrugeren vil bruge dens stilistiske konnotationer frem for at nævne en ny koncept (Chachibaia og Colenso 2005, 123 og

127; D'jakov 2003). Således er lån fra andre sprog tilknyttet til, hvor medlemmerne af et sprogsamfund får deres inspiration fra.

Der findes flere eksempler på, at ord ikke nødvendigvis lånes fra en koncepts oprindelseslands sprog, men på omvej over andre sprog, afhængig af, hvilken status og indflydelse disse andre sprog (og dermed kulturer) har på modtagersproget. Både russisk og tysk har lånt fra hinanden ord, som i deres oprindelse er anglicismer, dvs. at disse først gik omvejen over det andet sprog (fx . Der findes derudover eksempler på at en anglicisme blev lånt efter et andet sprogs forbillede (Görlach 2002a, xv; Görlach 2002b, kap 10.1.8).

Som i det følgende vises, er der forskel på, hvordan og hvornår tysk og russisk havde indflydelse fra det engelske sprog, men selvom indflydelsen på russisk altid var mindre end på tysk, vil vi alligevel kunne se at der var over lange perioder i begge sprog samme sproglige, tekniske, økonomiske osv. nødvendigheder og kulturelle præferencer udgørende for lån fra engelsk. Denne paralleludvikling som kan konstateres for stor set hele Europa, gælder især anglomanien fra slutningen af 1700-tallet, industrialiseringen siden 19. årh. og dens medførende globalisering, og begyndelsen af informationstidsalderen (Anderman og Rogers 2005, 125).

4.1. Tysk

Tysk har siden middelalderen set tilgang af engelske låneord i mindre omfang, som dog altid var begrænset til enkelte domæner som fx søfart. Betydelig indflydelse af engelsk i henhold til lån begyndte i 1700-tallet og kom stort set i seks faser til vore dage (Görlach og Busse 2002, 13).

I den første periode kom anglicismer gennem bl.a. litteratur, videnskabelige skrifter, og nye teknologier i den tyske sprogbrug. I denne periode fik engelsk indflydelse på tysk, men også på russisk og de andre europæiske sprog, en større betydning end det tidligere fremherskende franske sprog, den nye engelske avispublicistik og engelsk litteratur i det hele taget blev det nye forbillede. Denne anden, ”anglomaniske” bølge som begyndte allerede i slutningen af 1700-tallet, ramte både tysk og russisk, hvor engelsk livsstil fik stor opmærksomhed og i det følgende blev grunden til et massivt lån af engelske ord i det sociale livs sprog.

Den tredje bølge kom parallelt med anglomanien, og som det er tilfældet i alle andre europæiske sprogsamfund, i kølvandet af industrialiseringen på alle teknologiske og økonomiske områder.

Den fjerde fase i begyndelsen af 1900-tallet og i mellemkrigstiden var præget af tilgang af amerikanismer i områder som fx dans, musik, biler og fly.

Efter anden verdenskrig blev indgangen af anglicismer massivt. Det kan forklares delvist med en reaktion på den nationalsocialistiske diktatur med sin kultur- og sprogpurisme og efterkrigens nye, intensive tilknytning af Vesttyskland og Østrig til den britisk og især den amerikanskprægede økonomi, kultur og samfundsforståelse.

Efterkrigstidens indflydelse fra det engelske sprog under den femte bølge var i høj grad præget af politiske omstændigheder og havde, til forskel fra russisk hvor der ikke findes regionale særegenheder i lån (Görlach 2002b, 6/22), også regionalt set forskellige særpræg. Østtyskland var pga. den politiske og økonomiske tilknytning til Sovjetunionen og de andre lande i Warszawapakten udsat for mindre og en del andre anglicismer end det var tilfældet i de vestlige tysksprogede lande. Alligevel havde engelsk en større indflydelse på sproget i DDR end man kunne forvente. Det vesttyske fjernsyns indflydelse og det faktum at sprogpurisme eller fjendtlig holdning til anglicismer aldrig stod på den østtyske politiske agenda, gav allerede i 1970'erne videnskabsfolk fra øst og vest grund til at konstatere en stor indflydelse af anglicismer på det tyske sprog i Østtyskland (Lehnert 1986).

Den fremskyndende globalisering og begyndelsen af det mange kalder for ”informationstidsalderen”, mundede ud i den sjette fase af anglicismers indflydelse på tysk og stort set alle andre sprog. Denne bølge varede ved helt op til i dag.

4.2. Russisk

Russisk har lige fra begyndelsen i perioder haft en stor indflydelse af låneord fra andre sprog, som fx græsk og oldbulgarsk/kirkeslavisk, mongolsk og fra tyrkiske sprog (Chachibaia og Colenso 2005, 123; Viereck og Bald 1986, 308; Vászary 2007). Betydelig indflydelse fra de vestlige sprog kom dog først i begyndelsen af 1700-tallet, da sproget udviklede en standardiseret litteratursprog med ikke ubetydelig indflydelse fra fransk (Viereck og Bald 1986, 307) og en stigende mængde af låneord især både fra nederlandsk, tysk, fransk og engelsk. Selvom få låneord fra det sidstnævnte sprog er dokumenteret allerede fra midten af 1500-tallet, er det Peter I. regeringstid, hvor sprogkontakten mellem russisk og engelsk blev betydelig, men mest i området skibsbyggeri og søfart (Viereck og Bald 1986, 311, 313). Anglicismer indgik i sproget ofte ad omveje over tysk (Görlach 2002b, 195).

I midten af 1800-tallet voksede antallet af direkte låneord fra engelsk, pga. denne periodes fremskridende industrialisering, aristokratiets og middelklassens ”angloman”, tætte engelsk-russiske politiske og økonomiske forbindelser op til første verdenskrig og den store

opmærksomhed, russiske oversættelser af engelsk litteratur fik i denne periode (Görlach 2002b, 195). Det er her, hvor lån fra engelsk blev hyppigere end fra fransk, som indtil da var kilde sproget med mest indflydelse på russisk.

Indflydelsen af engelsk var mindre intensivt end i de vestlige lande i tiden fra revolutionen til anden verdenskrig, hvor der blev lånt i mindre omfang teknisk terminologi og begreber tilknyttet arbejderbevægelsen. Siden 1960'erne så det russiske sprog under Brežnev på flere områder en ny bølge af låneord fra engelsk. Grunden var den stigende liberalisering og åbnere forhold mellem vest og øst. Indflydelsen foregik på alle områder, fra det sociale, økonomiske og politiske over bl.a. kultur, sport og teknik til hverdagens sprogbrug. I de unges sprogbrug kan man konstatere en stigning i brugen af anglicismer fra 1970'erne.

Man kan se at der delvist indgik samme anglicismer i sprogene af de socialistiske samfund. Nogle lån findes parallelt på russisk, østtysk og mange andre østeuropæiske sprog (skoleeksemplet til dette er engelsk *broiler* > tysk *broiler* / >russisk *brojler*).

For at få et indtryk af, hvor stærk den engelske indflydelse var over tiden, kan vi referere til følgende oversigt (Gorbačević 1990, 167), og selvom der ingen pålidelige tal findes for tiden efter perestrojkaen, kan vi gå ud fra en eksponentiel stigning i antallet af anglicismer i det russiske sprog:

1500-1699	52 ord
1700-1799	287 ord
1800-1899	714 ord
1900-1980	1314 ord

Perestrojkatiden og især 90'erne er præget af en ny bølge af lån fra engelsk på alle områder. Efter opløsningen af Warszawa-pakten og Comecon og den efterfølgende transformation til kapitalistiske samfundsmodeller, begyndte der i de østeuropæiske sprogsamfund en stigende modtagelse af engelske låneord, og under Sovjetunionens transformation til markedsøkonomi var indflydelsen på erhvervslivets vokabular mest betydningsfuld og iøjnefaldende. Mange anglicismer, som allerede var en del af den russiske sprogs inventar, fik derudover nye konnotationer. Nogle ord som under sovjetstyret var negativ eller positiv konnoteret, fik modsatte betydning (fx *biznes*) (Görlach 2002b, 196).

5. Lån i formal perspektiv

5.1. Ortografisk

5.1.1. Tysk

Til forskel fra russisk har tysk principielt muligheden at låne engelske ord i deres oprindelige ortografi, fordi engelsk ikke benytter sig af modificerende bogstaver (Langner 1995). Alligevel adapteres engelske låneord til tysk ortografi i forskellige tilfælde, især ved [c-] i begyndelsen af ord som erstattes med [k-], og [sch-] på tysk i stedet for [sh-]. Især ældre lån følger disse regler, mens nyere lån har tendensen at beholde sin oprindelige ortografi. Derudover findes mange eksempler på sameksistens af både den oprindelige og den tilpassede stavelsesmåde. Ældre lån blev ofte tilpasset efter fonetiske kriterier (Busse 1993, 180–205). Derudover er det nævneværdigt, at substantiver altid kapitaliseres på tysk, så det også gælder anglicismer. I sjældne tilfælde staves fremmedord med lille begyndelsesbogstav.

5.1.2. Russisk

Da russisk bruger et andet skriftsystem end engelsk, er det en af de nødvendige betingelser, at nye lån først overføres til kyrillisk, før de bliver en fast del af sproginventaret. Ved mange lån forholder det sig således, at de tilpasses til sproget i den grad, at disse ikke kan genkendes af sprogbrugerne som sådant. Dette er tilfældet især på russisk pga. den obligatoriske assimilation af ord til et nyt stavelsesmåde det andet alfabetisk system (Chachibaia og Colenso 2005, 124).

I både den klassiske og moderne russisk litteratur findes eksempler for brug af latinske bogstaver for mest franske, tyske (Viereck og Bald 1986, 308) og, siden 1990erne i stigende grad engelske fremmedord.

Mens allerede 1800-tallets litteratur på denne måde var indfaldsporten for lån, er der efter indførelsen af markedsøkonomien, især i reklamen, og siden internettets gennembrud også denne nye informations- og kommunikationsmiddel stedet, hvor sproget afprøver fremmedord i deres oprindelige stavelsesmåde. Senere overføres disse til det russiske alfabet og assimileres bagefter trin efter trin som låneord (fx *e-mail* > *i-mejl* [+sem. +form.] / > *elektronnaja počta* [+sem. -form.] > *él. počta* [+form.]).

Til forskel fra denne ortografiske assimilation sker den fonetiske tilpasning til sprogets lydssystem mest derefter (Reinton 1975, 22). Jeg vil dog koncentrere mig udelukkende om lån i henhold til skriftbilledet og inddrage fonetiske overvejelser hvor det er nødvendig til forklaringen af, hvordan den *ortografiske* tilpasning sker. For hverken translitteration eller transskription findes definitive, præskriptive regler omkring hvordan et engelsk lån bør tilpasses til russisk, så fænomenet kun kan undersøges empirisk.

Til forskel fra tysk tilpasses anglicismer på russisk altid den russiske fonetiske system, dvs. at

fonemer, der ikke findes i den russiske udtale substitueres med fonemer som er en del af det fonetiske inventar. Det gælder mest iøjnefaldende også ortografien, hvor anglicismernes assimilation sker enten vha. translitteration eller transskription (Görlach 2002b, 202; Reinton 1975, 23).

Translittererede lån stammer i russisk fra litteraturen og ligger ingen vægt på udtalen i kildesproget. Denne tilpasningsmetode var mest udbredt fra midten af det 18. årh. frem til første halvdel af det 19. årh. Derimod holder lån i transskription sig tættere til den engelske udtale og er mest udbredt fra anden halvdel af 1800-tallet. Begge principper blev dog aldrig konsekvent gennemført, og selvom der er en stor sandsynlighed for, at nyere lån transskriberes, findes translitteration af anglicismer frem til vore dage. Der er mange eksempler på at der bruges en blanding af transskription og translitteration inden et og samme ord (Reinton 1975, 23; se tabel nedenfor).

Når et lån er nyt i det russiske sprog, er der nogle gange usikkerhed omkring stavelsesmåden og det sker, at der i en periode eksisterer to varianter samtidig (fx *week-end* > *uik-ënd/vik-ënd*). Kun i få tilfælde bevares variationen (*surfing* > *sjorfing/sorfing*).

5.1.2.1. Vokaler

Mens det på engelsk hovedsageligt er vokalerne, der assimilerer konsonanterne fonetisk, tilpasses på russisk vokalerne regressivt til deres konsonantiske omgivelser. Derfor sker det hyppigt at samme engelske vokalsk lyd manifesteres vha. forskellige grafemer på russisk.

5.1.2.2. Konsonanter

De russiske og engelske konsonantsystemer har flere fællestræk end vokalsystemerne, og det engelske konsonantinventar har desuden en mere ensartet udtale end vokalerne, hvorfor de er mindre problematisk for integration i det russiske skriftbillede. I de tilfælde, hvor der ikke findes en tilsvarende grafem i den russiske skrift, erstattes dette med enten en kombination af bogstaver, så den oprindelige lydverdi bevares (fx engelsk [x] med russisk [ks] eller [gz]). Når en engelsk lyd ikke findes i det russiske fonetiske inventar, transskriberes det/de tilsvarende latinske bogstav/er med et kyrillisk, som ligger tæt på udtalen (fx engelsk [th] med russisk [d / t / z / v / f]; [h] med [ch/g]), eller ved bogstavkombinationer translittereres disse uden hensyn til udtalen (fx [ng]). Derudover er valget af grafemet i flere tilfælde afhængig af, om et låneord transskriberes eller translittereres (fx engelsk [w] med [v / u]).

Tablet – eksempler for anglicismernes ortografiske integration i russisk

Translitteration	Transskription	Hybrider
Miting (< meeting)	menedžer (< manager)	Offsajt (< off-side)
super-market	grejpprut (< grape fruit)	kruiz (< cruise)
kampus (< campus)	mjuzikl (< musical)	
lazer (< laser)	pablisiti (< publicity)	
western (< western)		

5.2. Morfologisk

For at blive en del af det leksikale system er det nødvendigt i både tysk og russisk at låneord integreres morfologisk. Nedenfor vil jeg kort redegøre for de grammatiske kategorier som er relevante (eller: obligatoriske) ved lån fra andre sprog.

På den ene side blev både tysk og russisk påvirket af engelsk ved lån af morfemer, som bruges ved betydningsmodificerende affigering på substantiver, uden hensyn til om de anglicismer, dvs. at disse affikser indgår produktivt i begge sprogs orddannelsessystem. Dette fænomen anses også som anglicisme.

På den anden side indgår anglicismer på russisk og på tysk i orddannelsessystem uden restriktioner (bortset fra stilistiske problemer på tysk ved adjektiver i attributiv stilling, se nedenfor). Samtlige anglicismer kan afledes som alle andre ord i vedrørende ordklasse, om nu det handler om aktionsarter ved verber, adjektivisering ved substantiver, osv.

Begge sprog bøjer, adjektiver, pronominer og substantiver (på tysk tillige artikler) efter kategorierne genus, numerus og kasus. Bøjning af verber sker i kategorierne person, numerus, tempus, modus og på russisk tillige aspekt. Generelt anvendes kategorierne på alle låneord dvs. at når der direkte lånes et ord fra engelsk, underkastes dette både det tyske og det russiske systemtvang.

5.2.1. Tysk

Før jeg kommer til redegørelsen for lån i de forskellige ordklasser, vil jeg kort nævne at morfemer, som sprogenes mindste betydningsbærende enhed, også lånes fra engelsk til tysk. Disse bruges produktivt dvs. at de er orddannelsesaktive, bortset fra deres brug i kildesproget.

5.2.1. Russisk

Nogle forskere påstår at det russiske grammatiske system er mindre tilgængeligt (susceptible) for lån og er mere strikt ved at gøre nye ord konform til dets grammatikalske system end det er tilfældet i mange andre sprog (Chachibaia og Colenso 2005, 124), mens andre hævder, at sproget aldrig var utilbøjelig til lån fra andre sprog som der er tilfældet i fx tjekkisk eller kroatisk og at sprogpurismer kun får få og i de fleste tilfælde kortvarige (Viereck og Bald 1986, 307). Der er dog enighed om, at alle ord fra andre sprog der indgår i russisk falder ind i dets grammatiske kategorier uanset om disse kategorier findes parallelt i kildesproget eller ej (Chachibaia og Colenso 2005, 124; Aristova 1978, 100).

Russisk er typologisk set et i høj grad flekterende sprog og låneord undtages generelt ikke fra sprogets aflednings- og fleksionsmønstre. Der dannes et paradigme til hvert låneord for potentiel afledning til alle andre eksisterende ordklasser.

Ligesom på tysk blev der lånt en række morfemer fra engelsk, som bruges produktivt af det russiske orddannelsesapparat (Viereck og Bald 1986, 326).

5.2.3. Substantiver

5.2.3.1. Tysk

På tysk bliver selve låneordet formmæssigt set ikke påvirket af genus, fordi denne kategori udtrykkes vha. artikel. Valget af genus er ikke forudsigeligt, men afhænger dog af fonologiske, morfosemantiske og semantiske omstændigheder, fx:

Fonologisk – ord på 1 stavelse med konsonantendelse får genus neutrum eller maskulinum;

Morfosemantisk – ord på flere stavelser får ved [e]-endelse og ved [er]-endelse får maskulinum;

Semantisk – naturlig genus fortrækkes ved levende væsner eller der overtages genus fra et tysk synonym.

Afhængig af semantikken kan et engelsk nominativt leksem derudover få forskellig køn, når det indgår som anglicisme i tysk og derved bliver til flere leksemer i målsproget. Dette sker ofte, når tyske synonymer til en anglicisme er semantisk forskellige fra hinanden. I de fleste tilfælde overtages synonymernes køn (fx angl. single > *das* Single [tennis], > *der* Single [ungkarl], > *die* Single [plade]). Tysk skelner ved substantiver, der betegner personer, regelmæssigt ved køn vha. tilføjelsen af femininumsendelsen [-in] (fx Student: *Studentin*, Lehrer: *Lehrerin*).

Kasus anvendes regelmæssigt på anglicismerne og på samme måde som på alle substantiver vha. artiklerne og tilhørende suffikser (Görlach og Busse 2002, 24)

Især ældre lån adapteredes til tysk numerus ved hjælp af suffikserne [-e/-en] (fx Boote, Filme, Lotsen) mens nyere normalt beholder den engelske pluralform [-s] med nogle undtagelser, fx ved anglicismer med [-er]-endelse som ikke bøjes i pluralformen (sg. og pl. Manager / Computer). [-s]-endelsen som markering af pluralis bruges også til lån fra andre sprog uanset om endelsen findes i disse sprogs morfologiske inventar eller ej. I denne sammenhæng er det relevant at nævne, at pluralis-[-s]-endelsen findes på nedertysk, og at suffiksens brug ved integration af lån styrker en allerede eksisterende tysk paradigme (Görlach og Busse 2002, 24).

Når en anglisme har oprindelse i romanske sprog anses denne som internationalisme og behandles morfologisk som latinisme.

5.2.3.2. Russisk

På russisk er det til gengæld låneordets form dvs. fonetisk endelse, der i de fleste tilfælde bestemmer genus. Substantiver med konsonantisk endelse er altid maskuline, [a]-endelse udgør femininum, låneord på endelserne [-o], [-e], [-i] og [-u] er altid neutrum. I mange tilfælde tilpasses engelske låneord morfologisk, fx engelske endelser [-ics], [-ion], [-y] bliver til [-ika], [-iya] og derved til femininum. Substantiver, der blev lånt fra engelsk som maskulinum, danner en feminin form ved tilføjelsen af suffikserne [-ka] eller [-ša].

Udover det findes nogle substantiviske anglicismer med maskulin form og bøjning, som semantisk og syntaktisk er feminine, dvs. at fx tilhørende adjektiver har feminin bøjning pga. anglicismens betydning, mens substantivet dog bøjes maskulint pga. formen (Görlach 2002b, 12/22). Dette fænomen er dog ikke begrænset til låneord, men er en fællestræk i alles slaviske sprog (Corbett 1998).

Kasus anvendes regelmæssigt på anglicismer på samme bøjningsmønstre som de andre russiske substantiver. Nogle låneord forbliver dog fremmedord (foreignisms) og derved ændres de ikke på formen, selvom deres brug i translitteration kunne tyde på dette (Görlach 2002b, 13/22).

På russisk dannes pluralis af låneord altid ved hjælp af [-i/-y]-endelsen. Anglicismer dannes i de fleste tilfælde som semantiske helheder, dvs. at morfologisk markerede elementer taber sine syntaktiske betydninger når de indgår i russisk (Aristova 1978, 45). Fx er russisk talende ofte ikke bevidste over pluralisbetydningen af [-s]-endelsen ved engelske substantiver. Det fører til, at lån af engelske pluralis med endelsen [-s] nogen gang anses som maskulin singularis, og derfor markeres disse en anden gang med russiske pluralis (fx eng. *rails* > rus. *relysy*; *jeans* > *džinsy*; men: *shorts* > *šorty*).

5.2.4. Adjektiver og adverbier

5.2.4.1. Tysk

Adjektiver lånes fra engelsk i mindre omfang end substantiver og sprogbrugen viser, at man holder sig ofte tilbage med brug af engelske lån i attributiv stilling hvor disse burde bøjes. Lige som ved participier (se nedenfor: verber) fortrækkes brug af adjektiver i prædikativ stilling for at undgå bøjning. Derudover er en del adjektiver helt begrænset til prædikativ funktion. Det gælder dog ikke anglicismer med assimilerede morfemer (fx en. *-y* > ty. *-ig* / *trendy* > *trendig*; *-able* > *-bar*).

Adverbier lånes ikke fra engelsk (fx er lån med *-ly* er ikke dokumenteret) mens adjektiviske anglicismer adverbialiseres hyppigt, da tyske adverbier har samme form som uflekterede adjektiver.

5.2.4.2. Russisk

Adjektiver lånes aldrig i deres (Görlach 2002b, 13/22) oprindelige form men tilpasses, afhængig af numerus og genus, vha. suffikserne [*-ov/-n + -yj*] eller [*-skij*] for maskulinum, [*-aja*] for femininum og [*-oe*] for neutrum.

Lån af engelske adverbier er ikke dokumenteret, muligvis pga. bevidstheden om [*-ly*] suffiksets betydning (Görlach 2002b, 13/22). Adjektiviske anglicismer adverbialiseres dog regelmæssigt vha. [*-o*] suffikset.

5.2.5. Verber

5.2.5.1. Tysk

Ældre lån fra engelsk blev integreret i tysk mest ved tilføjelsen [*-ier-*] (som er et lån fra fransk) så de kunne bøjes efter tilsvarende fleksion. Nyere lån udelader dette og bruger regelmæssigt samme bøjning som de tyske ”svage verber”. Præteritum dannes altid regelmæssigt af præsensformen, også af de verber, der har uregelmæssig bøjning på engelsk.

Participier er mere problematisk at integrere i det tyske morfologiske system pga. uklarhed med henblik på om der fortrækkes den engelske eller den tyske afledning (fx *getimt/-met/-med* [timed]; *recycelt/-clet/-cled/-kelt* [recycled]). Pga. nødvendigheden af at bøje participier i attributiv ledstilling er deres brug begrænset på samme måde som det er tilfældet ved adverbier (se ovenfor).

5.2.5.2. Russisk

Verber med engelsk oprindelse er udelukkende denominale, dvs. de altid dannes fra en nominativ anglicisme ved tilføjelsen af suffikset [*-ovat*] og som bøjes efter tilsvarende mønster og

dermed altid har imperfektiv tantum aspekt dvs. at der findes ingen perfektiv modstykke.

5.3. Syntaktisk

5.3.1. Tysk

Tysk og engelsk har pga. deres slægtskab som medlemmer i den germanske sprogfamilie flere ligheder med hinanden end russisk, og man kunne derfor antage, at anglicismer ligeledes passer bedre til den tyske syntaks end det er tilfældet ved tilpasning af engelske ord til russisk. Den tyske syntaks er typologisk set dog i meget højere grad analytisk end den russiske, og selvom tysk til en vis grad også bruger fleksion for at kendetegne betydningsforhold mellem ord, er syntaksen alligevel mere restriktiv end på russisk.

Et eksempel er, som allerede nævnt ovenfor, at mange adjektiver er begrænset til prædikativ stilling frem for attributiv. Også stilistiske overvejelser påvirker låneords syntaktiske omgivelse. Selvom det teoretisk er mulig at bruge adjektiviske og participiale anglicismer i attributiv stilling, er det dog nødvendigt at bøje disse, som for de fleste sprogbrugere lyder ”skævt” og på en måde unaturligt, hvorfor der foretrækkes en prædikativkonstruktion.

5.3.2. Russisk

Russisk tillader en megen fri ordstilling pga. dets typologiske kendetegn som flekterende sprog, hvor grammatiske forhold mellem ord udtrykkes fortrinsvist vha. morfologien frem for syntaks. I modsætning til tysk assimileres låneord generelt morfologisk i den grad, at en anglicisme kan bruges i alle syntaktiske omgivelser uden restriktioner (Görlach og Busse 2002, 28; Görlach 2002b, 11/22). Selve syntaksen er stort set ikke påvirket af engelsk.

6. Lån i semantisk perspektiv

Spørgsmålet om låneordenes semantiske assimilation kan inddeles i to faser: de semantiske forandringer som finder sted under selve låneprocessen, og de som sker efter at ordet er kommet i brug i målsproget. Bortset fra lån i terminologi, hvor et ords betydning refererer til konkret definerede, ikkesproglige objekter, sker det således ofte, at et låneord ændrer betydning under og/eller efter assimilationsprocessen, hvorfor et lån i målsproget ofte har en fra kildesprogets ord afvigende semantik.

Ved lån af ord overtages generelt kun én betydning, selvom ordet i kildesproget pga. polysemi eller metonymi har en række forskellige betydninger. Det kan ske at et allerede lånet ord får

tilknyttet nogle af de andre betydninger ved senere lån, alligevel er det usandsynligt at et låns semantik kommer til at være kongruent på kilde- og målsproget. Et senere lån kan også være grunden for at et ældre låns semantik erstattes af en ny betydning, frem for den udvides, og derfor alligevel ikke nærmer sig til kildesprogets oprindelige betydning. Mange af låneordene ligger så tæt på allerede eksisterende ord i målsproget, at der sker en differencering og nuancering i betydning mellem disse nær beslægtede ord. Ofte indebærer dette at det nye ord får sin betydning begrænset, eller at det nye fortrænger eller indsnævrer et allerede eksisterende ord (Reinton 1975, 46).

Ligesom et ord gennemgår formalt assimilation ved lån, assimileres ordets semantik. Dette sker efter følgende typologi:

1. Et lån kan få *indsnævret* betydning i målsproget;
2. Modsat til dette kan et lån også få *udvidet* betydning pga. metaforiske og metonymiske processer i målsproget;
3. Derudover kan lånet få *forandret* betydning.

Alle disse assimilationstyper kan anvendes samtidig, og efter et lån blev del af målsprogets inventar kan forandringerne i betydning fortsætte på samme principper. Hyppigst sker dog en indsnævring i betydning under assimilationsprocessen, mens semantikken udvides og forandres mest, efter lånet allerede er blevet et fuldgyldigt medlem af målsproget.

Kalkeringer (eller: kalker) er semantiske lån, hvor ord eller udtryk oversættes på grundlag af ordets morfologiske struktur, så låneordet beholder sin betydning i målsproget mens formen dannes ved hjælp af målsprogets materiale. Derudover findes blandinger, hvor en del af ordet oversættes, mens den anden del låner formen fra kildesproget (Viereck og Bald 1986, kap 5).

7. Konklusion

I denne opgave har jeg prøvet at sammenligne kvalitativt, hvordan anglicismer indgår i det russiske og det tyske sprog, samt redegjort for årsagerne til lån, og betingelserne under hvilke låneprocessen sker.

Under opgaveskrivningen viste det sig at en kontrastiv undersøgelse på dette tema kun kan vise nogle overordnede træk, og at en udtømmende beskrivelse af enkelte fænomener udelukkende kunne ske sporadisk og eksempelvis.

Sproghistorisk kan der konstateres, at både tysk og russisk i lange perioder blev påvirket af engelsk på lignende måde, og at lån i en given periode eller i bestemte områder ikke er begrænset til et specifikt sprog og dets nødvendigheder, men at der lånes på grundlag af grænseoverskridende

og ikke-sproglige, dvs. tekniske, kulturelle osv. faktorer. Historiske omstændigheder genspejles i sproget, ikke omvendt, og kontrastiv undersøgelse af sproglig lån er en god indikator for, til hvilken grad og i hvilke områder et sprogsamfund og dermed dets kultur havde indflydelse på forskellige andre kulturer samtidigt.

Især sammenligning af tysk og russisk giver her interessante muligheder, da efter anden verdenskrig en af de to tyske stater orienterede sig tæt mod Sovjetunionen. Sammenligning af anglicismernes brug i de to tyske stater og i Sovjetunionen viser, i hvilken grad den angloamerikanske kultur indgik pga. politiske omstændigheder. Dette kunne man med gavn også gøre ved en undersøgelse af russicismer i tysk og engelsk.

Det viste sig, at en tilstrækkelig redegørelse for især den russiske ortografiske assimilation af engelske ord ikke er mulig, hvis man ikke tager hensyn til den fonetiske tilpasning af lån. Jeg håber alligevel at kunne gøre opmærksom på de problemer som følger med, når et målsprog obligatorisk tilpasser ord ved lån til et andet skriftsystem, og på den tætte vekselvirkning af udtale og ortografien.

I modsætning til engelsk og dansk hvor ordbøjning kun findes rudimentært, har både tysk og russisk sproghistorisk set beholdt deres indoeuropæiske arv som flekterende sprog. Jeg viste at begge sprog har det til fælles at engelske låneords morfologisk assimilation er obligatorisk på både tysk og russisk. Hvor vidt dette er en fællestræk i de indoeuropæiske sprog eller om dette skyldes overordnede typologiske grunde kunne undersøges ved diakron sammenligning med andre sprog.

Mere interessant og aktuelt ville dog være at undersøge forskelle og ligheder ved lån fra en strukturalistisk vinkel. Mens diakron sprogforskning ikke producerer nogle resultater som kunne være af ikke-videnskabelig interesse, findes der siden de nye medier har fået deres faste plads i videnskaben, teknologisk set en masse nye muligheder for at undersøge sproglige fænomener både kvalitativt og kvantitativt idet, at resultaterne kan bearbejdes så disse kan være til nytte for oversættelse. Et godt eksempel på dette ses i korpuslingvistikken, som muliggør empirisk undersøgelse af sproglige fænomener på et kvalitativt og især kvantitativt plan også i forhold til låneord. Da lån fra andre sprog var genstand for sprogforskning siden begyndelsen af lingvistikken findes der et uoverskueligt antal af kvalitative undersøgelser hvor kvantitative overvejelser om den funktionale assimilation, dvs om låneords brug og udbredelse, ikke kunne underbygges med hårde fakta. Korpuslingvistikken giver mulighed for at afprøve disse resultater kvantitativt, selvom låneord (så vidt jeg ved) aldrig som sådan annoteres. Konkret kunne opgaven med dens kvalitative overvejelser sidestilles med tilsvarende kvantitative udsagn om fx

- hvornår og i hvilket omfang et eller en række af ord indgik som lån i et andet sprog,
- udbredelse af et låneords forskellige ortografiske varianter,
- morfologisk variation, dvs. om der findes forskellige former til samme låneord og hvor udbredt disse er,
 - låneord i virkeligheden tilpasser sig til syntaktiske omgivelser på samme måde som målsprogets egne ord, som jeg påstår ovenfor (vha. syntaktiske korpora)
 - Semantiske forskelle og ligheder mellem ordet i kildesproget, låneordet, og synonymerne i målsproget (også vha. parallelkorpora).

Den sidste punkt indebærer en del vanskeligheder, da nuværende korpora enten er kun rudimentært eller slet ikke annoteret for et ords betydning. Grunden for dette er, at et ords semantik er, modsat til dets form, svært at definere entydigt. Parallelkorpora giver dog her en yderligere mulighed for at gøre overvejelser om semantikken, da ord kan sammenlignes med en oversættelse i samme semantiske omgivelser. Udlempen ved disse er at parallelkorpora generelt på nuværende tidspunkt næppe er af tilstrækkelig størrelse til at gøre repræsentative udsagn om gennemgående træk i lån eller oversættelse.

Muligheder for egne fremtidige undersøgelser af anglicismer ligger således på grundlag af deres relevans for oversættelsesvidenskab og -praksis. Vha. korpora vil jeg fremover beskæftige mig fremtidig med emnet for at finde frem til kvantitative, målbare resultater, som muligvis kan bruges indenfor oversættelsesvidenskab og -praksis.

Litteraturhenvisninger

- Anderman, Gunilla M. og Margaret Rogers. 2005. *In and Out of English, for Better, for Worse*. Buffalo: Multilingual Matters. <http://site.ebrary.com/lib/royallibrary/docDetail.action?docID=10110167>.
- Aristova, V. M. 1978. *Anglo-russkie jazykovye kontakty, anglizmy v russkom jazyke*. Leningrad.
- Barry, Randal K., red. 1997. ALA-LC Romanization Tables: Transliteration Schemes for Non-Roman Scripts - Russian. Library of Congress. <http://www.loc.gov/catdir/cpsd/romanization/russian.pdf>.
- Busse, Ulrich. 1993. *Anglizismen im Duden, eine Untersuchung zur Darstellung englischen Wortguts in den Ausgaben des Rechtschreibdudens von 1880-1986*. Tübingen: Niemeyer.
- Chachibaia, Nelly G. og Michael R. Colenso. 2005. New Anglicisms in Russian. I *In and Out of*

English, for Better, for Worse, udg. Gunilla M Anderman og Margaret Rogers. Buffalo: Multilingual Matters. <http://site.ebrary.com/lib/royallibrary/docDetail.action?docID=10110167>.

Corbett, Greville G. 1998. Agreement in Slavic. I Bloomington, Indiana.

D'jakov, A. I. 2003. Pričiny zaimstvovanija anglicizmov v ruskom jazyke. I *Jazyk i kul'tura*, 35–42. Novosibirsk. <http://www.philology.ru/linguistics2/dyakov-03.htm>, (hentet d. 7. mai 2012).

Gorbačevič, Kirill Sergeevič. 1990. *Russkij jazyk - Prošloe, nastojaščee, buduščee*. Moskva: Russkij jazyk.

Görlach, Manfred. 2002a. *An Annotated Bibliography of European Anglicisms*. Oxford: Oxford University Press.

Görlach, Manfred og Ulrich Busse. 2002. German. I *English in Europe*, udg. Manfred Görlach. Oxford: Oxford University Press.

<http://www.oxfordscholarship.com/view/10.1093/acprof:oso/9780199273102.001.0001/acprof-9780199273102>.

Görlach, Manfred, red. 2002b. *English in Europe*. Oxford: Oxford University Press.

<http://www.oxfordscholarship.com/view/10.1093/acprof:oso/9780199273102.001.0001/acprof-9780199273102>.

Harrit, Jørgen og Elena Krasnova. 2005. Det russiske alfabet. I *Dansk-russisk ordbog*. 1. udgave, 1. oplag. København: Gyldendal.

International Organization for Standardization. 1982. ISO/R 9:1968. International System for the Transliteration of Slavic Cyrillic Characters. I *Information Transfer*, 13–18. 2. udg. Genève: ISO.

Langner, Heidemarie C. 1995. *Die Schreibung englischer Entlehnungen im Deutschen, eine Untersuchung zur Orthographie von Anglizismen in den letzten hundert Jahren, dargestellt an Hand des Dudens*. Frankfurt an Main: Peter Lang.

Lehnert, Martin. 1986. The Anglo-American Influence on the Language of the German Democratic Republic. I *English in Contact with Other Languages, Studies in Honour of Broder Carstensen on the Occasion of His 60th Birthday*, udg. Wolfgang Viereck og Wolf-Dietrich Bald, 129–158. Budapest: Akadémiai Kiadó.

Reinton, Jens E. 1975. *Nye engelske lånord i moderne russisk (1945-74)*. Bergen: Universitetet i Bergen, Russisk institutt.

Ritter, R. M., red. 2003. Slavonic Languages. I *The Oxford Style Manual*. Oxford: Oxford University Press.

Vásáry, István. 2007. *Turks, Tatars and Russians in the 13th-16th Centuries*. Aldershot: Ashgate.

Viereck, Wolfgang og Wolf-Dietrich Bald, red. 1986. *English in Contact with Other Languages, Studies in Honour of Broder Carstensen on the Occasion of His 60th Birthday*. Budapest: Akadémiai Kiadó.

Bilag – Translitteration

Russisk-kyrillisk	Videnskabelig ISO R/9 (1968) (International Organization for Standardization 1982)	Dansk Sprognævn (Harrit og Krasnova 2005)	ALA-LC (Barry 1997)	BGN/PCGN (Ritter 2003)
А	a	a	a	a
Б	b	b	b	b
В	v	v	v	v
Г	g	g	g	g
Д	d	d	d	d
Е	e	e, je ³	e	e, ye ³
Ё	ë	o, jo ³	ë	ë, yë ³
Ж	ž	sj ³	zh	zh
З	z	s ³	z	z
И	i	i	i	i
Й	j	j, ji ³	ī	y
К	k	k	k	k
Л	l	l	l	l
М	m	m	m	m
Н	n	n	n	n
О	o	o	o	o
П	p	p	p	p
Р	r	r	r	r
С	s	s ³	s	s
Т	t	t	t	t
У	u	u	u	u
Ф	f	f	f	f
Х	ch	kh	kh	kh
Ц	c	ts ³	(ts)	ts ³
Ч	č	tj	ch	ch
Ш	š	sj	sh	sh
Щ	šč	sjtj	shch	shch
Ъ ¹	"	" ⁴	"	"
Ы	y	y	y	y
Ь ²	'	' ⁴	'	'
Э	è	e ³	è	e ³
Ю	ju	ju	(iū)	yu
Я	ja	ja	(iā)	ya

Noter

1. hårdtegn, uden egen lydværdi
2. blødtegn, uden egen lydværdi
3. tvetydig
4. gengives ikke